

BARITZ SAROLTA LAURA OP

Az életet szolgáló gazdaság

A görög nyelvű Bibliában így olvassuk Szent János apostol első levele negyedik fejezetének tizenhatodik versét: „Ho Theosz Agape Estin”, vagyis „Szeretet az Isten” (1Jn 4,16b). A teológusok szerint ez az a mondat, ami ikonszerűen összefoglalja az egész Ószövetségi és Újszövetségi Szentírást: ezt üzeni nekünk Isten tömören, majd bontja ki részletesen a Szentírás lapjain.

Az Egyházak Világtanácsa 9. nagygyűlésén, a 2006. februárban Porto Alegre-ben elfogadott AGAPE elnevezésű dokumentum is összefoglalható egy ikonszerű, összetett kifejezésben. *Az életet szolgáló gazdaság* („*economy of life*”) fogalma ez, „amely akkor működik jól, ha az élet és az ember méltóságának szolgálatában áll” (152–153.). Ezt üzenik nekünk a szerzők tömören, majd bontják ki részletesen a dokumentum és az azt előkészítő szöveg lapjain.¹

Az AGAPE dokumentum és a tízszor akkora terjedelmű bevezető rész különlegessége az, hogy két tudományterületet ötvöz: a teológiát és a közgazdaságtant. Az írásokat közgazdászok és teológusok közös szakmai munkacsoportja készítette a neoliberalis gazdasági globalizáció elemzéseként és kritikájaként, cselekvési programot is megfogalmazva, s választ keresve arra a kérdésre, hogy az egyházak milyen szerepet tudnak vállalni az alternatív globalizáció megvalósításában, „milyen módon tudnak reagálni a gazdasági globalizációban gyökerező emberi tragédiákra” (150.).

A teológia és a közgazdaság párosítását nemcsak a dokumentumok elméletében képzelem el az AGAPE gondolat, hanem erősen szorgalmazza a gyakorlatban is: az egyházak és a civil szervezetek, társadalmi mozgalmak együttműködésének ösztönzésével. Jávor Benedek a könyvhöz írt kommentárjában így fogalmaz: „Nyugat-Európában [...] az egyházak és a társadalmi szervezetek, kezdeményezések természetes szövetségei egymásnak. Magyarországon ehhez még jó néhány előítéletet

¹ *Alternatív globalizáció a népekért és a Földért – AGAPE. Az Egyházak Világtanácsának dokumentuma és kísérő tanulmányok*, Luther Kiadó – Védegylet, Budapest, 2008. (A zárójellel lévő számok a könyv oldalszámaira utalnak.)

el kell felejtenünk, és mindkét részről tanulnunk kell ezt az együttműködést. [...] Ennek újabb lépése a Luther Kiadó és a Védegylet közös vállalkozása egy olyan fontos és izgalmas dokumentumnak a megjelentetésére, mint az AGAPE” (178.).

A dokumentumok fordítását Gömböcz Elvira evangélikus teológus és közgazdász készítette, azzal a kifejezett céllal, hogy a magyar nyelvű szöveg munkaanyaggá váljon a magyar keresztény egyházak, illetve az egyházak és világi szervezetek közötti párbeszédhez, együttgondolkodáshoz, „melynek célja a cselekvés lehetőségeinek megtalálása” (151.). A megértést számos kitűnő fordítói megjegyzés könnyíti meg a témában járatlanok számára is.

Dr. Rogate R. Mshana, az Egyházak Világtanácsa (EVT) Igazságosság, Béke és Teremtés Csoportjának igazgatója bevezetőjéből és Gömböcz Elvira – a könyv végén megfogalmazott – tanulmányából világossá válik ennek a kapcsolatnak – gazdaság és teológia – a lényege: „az *agapé* görög szó, jelentése szeretet, az ember szeretete” (149.), valamint Isten bőséges kegyelmének és szeretetének kifejezése. Az angol nyelvű mozaikszó – AGAPE (*Alternative Globalization Addressing Peoples and Earth*) – tudatosan utal erre, és kifejezi azt a teológiai és spirituális alapot, amely szellemében az alternatív globalizációra való felhívás túlmegy a globalizációkritikán és „cselekvésre szólít fel egy ökumenikus jövőkép megvalósulásáért: az igazságos és szeretetteljes kapcsolatokban megélt életért, a jelenlegi gazdasági struktúra alternatívájának keresése révén” (13.). Ebben a kapcsolatban a teológia képviseli a célt, ami végső soron nem más, mint a szeretet megélése, s ennek létrejöttéhez és fenntartásához szolgál eszközül a gazdaság, mint alap az érték megvalósulásához.

AGAPE folyamatnak nevezik a szerzők azt az időszakot, amely az EVT 1998. évi hararei (Zimbabwe) nagygyűlésétől a 2006-os Porto Alegre-i nagygyűlésig terjed, s az előkészítő anyagot megihlette. Ennek az időszaknak legfőbb jellemzői az egyenlőtlenségek szélsőségesen extrém méretűvé válása, a szegénység és nyomor elfogadhatatlan mértéke, s ennek ellenpólusaként a gazdagság mértéktelenségének minden határon túlmenő tombolása és a környezeti pusztulás. „Emiatt szólította meg dokumentumával az egyházakat az EVT: tegyenek azért, hogy az evangélium igazságosságára való felszólítása megnyilvánulhasson konkrét tettekben. Az irat készítői arra a kérdésre keresik a választ, hogy az egyházak milyen módon tudnak reagálni azokra a kihívásokra, amelyek a gazdasági globalizációban gyökereznek” (151.). Tehát „ne csak a neoliberális gazdasági rendszer kritikája hangozzon el, hanem konkrét tettek szülessenek az *agapé* jegyében, az igazságos gazdaság megteremtése érdekében” (152.).

A dokumentum szembeállítja a neoliberális gazdasági rendszert az „élet szolgálatában álló gazdasággal” (152.), bemutatja a kétféle gondolkodásmód paradigmatis különbségét, melynek egyik legfőbb jellemzője, hogy a gazdaság nem cél,

hanem eszköz az értékek megteremtésében. Nancy Cardoso, Porto Alegre-i metodista lelkész, „piacgazdaság spiritualitásáról” beszélve, a 2006-os nagygyűlésen kifejezetten kulcsfontosságúnak nevezte ezt a fordulatot a cél-eszköz tételezésben. „Ki fog szembeszállni azzal az illúzióval, hogy a gazdasági rendszer semleges és örökkévaló; hogy emberi kapcsolatok is árucikké válnak? Ki fog szembeszállni azzal, hogy a gazdaság és a gazdasági kapcsolatok uralják az emberiséget?” (161.).

Konkrét cselekvési irányokat is megjelöl a hatvan oldalas előkészítő írás, például bemutatásával (vö. Remény szigete, Via Campesina, Cochabamba küzdelme a víz privatizációja ellen, a Focolare Közösségi Gazdaság vállalatainak példája, a São Pauló-i agrokémiai vállalkozás saját társadalmi felelősségvállalásának komolyan vétele stb.), melyek az igazságtalan struktúrák helyett az alternatív globalizáció jellemzőit viselik magukon, s mintegy kovászként működnek közre az AGAPE megvalósulásában.

A dokumentum radikalizmusát mutatja annak a követelménynek a megfogalmazása, hogy „a nemzeti kormányoknak fel kell hagyni azzal a neoliberális szemlélettel, amely a gazdagok és a multinacionális vállalatok számára csökkentett adókat ír elő. [...] Az a gazdasági környezet nevezhető tisztességesnek, amely nem a tőkeerős óriásokat és a multinacionális vállalatokat támogatja, amelyek támogatások nélkül is boldogulnának – némileg alacsonyabb profittal –, hanem amely a kis és közepes nemzeti vállalkozásokat részesíti előnyben” (155.).

Az igazságos adórendszerhez hozzátartozik az ökológiai igazságosság figyelembevétele is, és a vagyoni különbségek csökkentését előmozdító adók, pl. a szén-dioxid kibocsátás adója, az élők munkája túladóztatásának kerülése, a vagyon megadóztatása. A dokumentum szerint ökonómia és ökológia egymástól elválaszthatatlanok. A környezet kérdéséről a szegénység kontextusában ír: a környezeti pusztulás veszteségei a szegények, s nekik van alapvető joguk a környezet javaihoz való hozzáféréshez.

A 2001-es budapesti konferencián megmutatkozik az AGAPE folyamat komolysága, itt fogalmazták meg ugyanis azt a kulcsfontosságú, provokatív kérdést, hogy „vajon lesz-e bátorságuk az egyházaknak hitük alapján szembeszállni a profitorientált életmód 'értékeivel', vagy visszavonulnak a 'magán' szférába? Ez a kérdés az, amelyre egyházainknak² választ kell adniuk, vagy pedig elvesztik a lelküket” (155–156.).

² Kik ezek az egyházak? A genfi székhelyű Egyházak Ökumenikus Tanácsa (EÖT), vagy másik nevén az Egyházak Világtanácsa (EVT) a világ több mint száz keresztény egyházi szervezetét foglalja magában. A Katolikus Egyház nem mint tag, hanem mint együttműködő és konzultációs partner, mint a vallásközi párbeszéd résztvevője járul hozzá az ökumenikus folyamatokhoz, ökumenikus gazdasági-társadalmi kérdésekben is. Vö. 1. *Sodepax: Society, Development*

A továbbiakban az előkészítő dokumentum részleteit ismertetjük, melyek számos konferencia, találkozó és tanulmány anyagai alapján kristályosodtak ki az AGAPE folyamat során, az EVT 1998-as hararei nagygyűlésétől Porto Alegre-ig. A fejezetek az AGAPE-ra való felhívástól a neoliberais gazdasági globalizáció kritikáján és az igazságos kereskedelem, pénzügyek felvázolásán át a változást hozó alternatívák és a konkrét tetteket tartalmazó cselekvési programok idézéséig ölelik fel a témaköröket.

A Harare-től Porto Allegre-ig eltelt időszak megmutatta, hogy az eddigieknél is égetőbb szükség van a globalizáció alternatíváinak kidolgozására és konkrét lépésekre való elköteleződésre egy igazságos, szolidáris, a szereteten alapuló világ érdekében. A szöveg felhívja az egyházak figyelmét, hogy „változást létrehozó közösséggé váljanak” (22.), melyek megváltozott szemlélettel (az uralmi, leigázó, egoista gazdasági globalizációs szemlélettől eltérően) elsősorban az elnyomottak és kirekesztettek szemszögéből „a szolidaritás és osztozás gazdasági elvét gyakorolják” (23.). Ezek a kölcsönösség talaján állva a közjóért munkálkodnak, harcolnak a társadalmi egyenlőtlenségek ellen, a tőke elsőbbsége és uralma helyett az emberi munkát, kreativitást, tudást helyezik az első helyre a gazdasági folyamatban, az emberi jogokat és kötelességeket tartják szem előtt, vagyis megkísérlik megvalósítani az *agapé* szeretetet gyakorlatra váltó gazdaságot (27.). Ilyen közösségek a gyülekezeti, plébániai közösségektől kezdve gazdasági, társadalmi, célorientált csoportokig létrejöhetnek, ahogy azt a később említett élő példák is alátámasztják.

A neoliberais gazdasági globalizáció kritikája a már jól ismert paraméterek mentén történik a dokumentumban is. A pezsgőspohár gazdaság³ igazságtal-

and Peace, genfi székhelyű ökumenikus tanácskozáscsoport az EÖT és a Katolikus Egyház között, amely ökumenikus projekteket, modelleket ajánl az egyházaknak a globális szegénység megközelítéséhez, s folyóiratot is működtet; 2. hivatalos kritikai megnyilatkozások a multinacionális vállalatokról: Apostoli levél Maurice Roy bíborosnak (VI. Pál pápa); és 3. az Egyház társadalmi tanítása néven ismert pápai enciklikák, dokumentumok, kortárs – nem csak pápai – írások, melyek társadalmi, gazdasági, környezeti kérdésekben adnak elemzést és útmutatást. Az egyházak kérdéséről lásd a könyvben NAGYPÁL SZABOLCS: Hitvallási helyzet és köztes szabályok: Az ökumenikus mozgalom gazdasági tanításának korszakai című írását (164–172).

³ A DAVID C. KORTEN: *Tőkés társaságok világuralma* (Kapu, Budapest, 1996) című könyvből is ismert – és az igazságtalan globális elosztás illusztrálásához elterjedtté vált – pezsgőspohár ábrához hasonlóan az AGAPE előkészítő dokumentum is így fejezi ki a világ égbekiáltóan igazságtalan elosztási struktúráját: míg a világ lakosságának felső 20%-a birtokolja a világon megtermelt javak 83%-át, addig az alsó 60% a megtermelt javaknak csupán 6%-ához jut hozzá (32.). Ez a képlet a Korten óta eltelt állapot romlását mutatja.

lansága; a dereguláció és liberalizáció szegény országokat hátrányos helyzetbe hozó és igazságtalan erőforrás-elosztást eredményező volta; a pusztán önérdékkövetés, mint az egyetlen gazdasági motiváció elégtelensége a közös megvalósításában; a piac szabályozatlanságának és a mindenhatóságába vetett hitnek értékrombolása; a mindennél fontosabb gazdasági növekedés céljának fenntarthatatlansága; a leszivárgási hatás működésképtelensége és a nemzetközi szervezetek (IMF, Világbank, WTO) működésének éles kritikája azt a sürgető felhívást mondatja ki a dokumentummal, hogy az egyházak „emeljék fel prófétai hangjukat” és tegyenek eleget küldetésüknek: változtassák meg maguk körül az életet, különös tekintettel a szenvedőkre, elnyomottakra, kirekesztettekre (39.). Az AGAPE kihangsúlyozza az alternatívák keresésének értékét, valahányszor az életet alárendelik a profit céljainak – az emberi közösségek és az ember Istennel való kapcsolatának rovására. Ezért kulcsfontosságú az „életet szolgáló gazdaság” fogalma, amelyben a profit nem cél, hanem az életet szolgáló eszközzé válik. A dokumentum több helyen „istenközpontú gazdaságról” (44.) is beszél, mint a hatalomközpontú gazdaság ellenpólusáról, s mint az agapé-közösség Forrásának részvételéről a közös küzdelemben és műben: Isten és a felebarát szeretete szorosán összetartozik.

A dokumentum leszögezi, hogy „a gazdaságtudomány és a gazdasági igazságosság mindenkor hozzátartoznak a hit kérdésköréhez, mivel Isten teremtésre vonatkozó akaratának magvát érintik” (39.). Itt is megmutatkozik tehát a teológia és a közgazdaságtan összefüggése.

Az igazságosság mozzanatai (politikai, társadalmi, kulturális, gazdasági, ökológiai igazságosság) a „változást hozó igazságosság” fogalmában integrálódnak, mely kapcsolataink alapvető átforgatására szólít fel mind az emberekkel, mind a természettel való viszonyunkban. Központja a részvétel, egymás kölcsönös elismerése, a kizsákmányoló hatalom kritikája, s gyümölcse az emberi méltóság elismerése és a béke (43.).

A szegények igazságának helyreállításához való jog alátámasztásául idézi a dokumentum az ószövetségi Szentírásból a szombatot, mint a nyugalom napját, a szombatévet és a jubileumi évet, amikor az eredeti állapot helyreállításául adósságelengedés és földbirtokrendezés történt, elsősorban az özvegyek, árvák és idegenek számára. A fejlődő országok jogtalan és igazságtalan módon keletkezett adósságának elengedése az AGAPE egyik legfontosabb követelése, hivatkozási alapjuk a fenti bibliai gondolat.

Az igazságos kereskedelem követelménye a tőketulajdonosok érdekei szerint szabályozott, „velejük igazságtalan” (49.) szabadkereskedelem ellenében kerül megfogalmazásra, amelynek vezérmotívuma az igazságos elosztás, sőt megosz-

tás, a részvétel, a kölcsönösség és az értékszemplélet. „A kereskedelmet úgy kell kialakítani, hogy az a javaknak és szolgáltatásoknak az erkölcsileg vállalható, fenntartható és igazságos termelését, cseréjét és fogyasztását szolgálja, hogy ezáltal az egész emberiség és a Föld szükségletei is kielégíthetők legyenek” (51.). Ehhez a jelenlegi szabad, korlátozás nélküli piac alapvető struktúrájának és értékrendjének kell megváltozni, az emberi gondolkodásmódnak, amiben az egyházaknak vezető szerepet kell játszaniuk. Ilyen gondolkodásmódbeli változást kíván az étel-miszer-önrendelkezés valóra váltása, annak elismerése és elismertetése, hogy a déli országoknak, azok őslakosainak elidegeníthetetlen joguk van saját megélhetésük önálló biztosítására, földhasználatra és étel-miszertermelésre, tudásuk és földjük kincseinek megőrzésére, az erőforrásokhoz való igazságos hozzájutásra. A méltányos kereskedelem (*fair trade*)⁴ csak az első lépés az igazságos kereskedelemhez vezető úton.

Az igazságos pénzügyek felvázolása a nemzetközi pénzügyi intézmények (IMF, Világbank) hitelezési politikájának, szerkezetátalakítási programjainak, a déli országok piaci liberalizálásának kritikájával kezdődik, s jut el a „jogtalan adósságok” (71.) fogalmáig. Ennek lényege, hogy Észak országai óriási adóssággal tartoznak Dél felé, az emberi, környezeti erőforrások kivonása és amortizálása miatt, ami Dél országainak strukturális eladósodásához és tőkekiáramláshoz vezetett. Míg az 1960-as években 1 \$ beáramlásra (segélyek, befektetések) 3 \$ kiáramlás (törlesztés, kamatok) esett, addig ez az arány az 1990-es években 1:7-re nőtt (73.). A dokumentum itt is a bibliai jubileumi év⁵ adósságelengedésének példájával támasztja alá a szegény országok adósságelengedésének és kárpótlásának szükségességét. Ennek és az étel-miszer önrendelkezésnek az alapja az, hogy „az emberi szükséglet a legfontosabb, nem pedig a magántulajdon, a profitmaximalizálás, vagy pedig a piac ’természeti törvényeinek’ a követése” (76.). Az emberi szükséglet megfogalmazásakor itt nyilvánvalóan a szegénység tényéből indul ki a dokumentum, az ember szükséglete az alapvető létfenntartásra, életbenmaradásra mindent megelőző jog. Az emberi szükségleteket az ember „*valós*” *szükségletei* – az Egyház kortárs társadalmi tanításában felfedezhető – kifejezés

⁴ A *Fair trade* keretein belül nemzetközi forgalomba került árukról azt tanúsítja a mozgalom, hogy ezek nem kizsákmányolás, gyerekmunka vagy természetpusztítás révén keletkeztek.

⁵ „A jubileumi év (Lev 25,1–55; 27,16–24; Iz 61, Lk 4) hagyománya ugyanazon az elven működik, mint a szombatév. Ugyanakkor néhány további jellemzővel is gazdagodik: a föld visszakerül annak a családnak a tulajdonába, aki elvesztette azt szegénysége és adósságai miatt. A jubileumi év teljesen helyreállítja a szegények hozzáférését a termelés és a jólét realizálásához szükséges erőforrásokhoz” (75.).

írja le,⁶ amely a maslow-i szükséglet-hierarchia logikája alapján az emberi kiteljesedéshez valóban szükséges anyagi, lelki, szellemi javak összességét jelenti, s amelynek az erényetika szellemében önkéntes korlátai vannak (vö. mértékletesség).

Az igazságos pénzügyek az ember és ökológia fenntarthatóságát tartják szem előtt, átláthatóak, elszámoltathatóak és demokratikusan ellenőrzöttek, figyelembe veszik a nemzeti önrendelkezést és a nemzeti fejlesztési stratégia követelményét.

Az igazságos pénzügyekbe beletartozik a spekulatív pénzügyi tranzakciók számának csökkentése, a pénzforgalmi (Tobin) adó bevezetése és a multinacionális cégek adókedvezményeinek eltörlése.

Az igazságos pénzügyek preferálják a helyi szinten való támogatásokat; az etikus⁷ befektetéseket, ahol a pénzügyi megfontolásokon kívül társadalmi és környezetvédelmi szempontok is érvényesülnek; a mikro-hitel rendszereket,⁸ kisközösségi fizetőeszközöket; takarékszövetkezeteket.

A pénzügyek terén is a gondolkodásmód megváltozása az elsődleges követelmény: „Egy szolga sem szolgálhat két úrnak. Mert az egyiket gyűlöli, a másikat szereti, vagy az egyikhez ragaszkodik, a másikat megveti. Nem szolgálhattok az Istennek és a mammonnak” (Lk 16,13). Itt is a pénz szemlélete az, ami változásra szorul: a pénz cél-értéke helyett a pénz eszközzemléletének kell megvalósulnia: a pénznek szükséges eszközzé kell válnia az értékek, az élet szolgálatában.

Az előkészítő dokumentum további részét a „remény” megfogalmazásának tekinthetjük: a fent leírt követelményekhez a megvalósulás alternatívái kerülnek bemutatásra. A mottó itt is a gondolkodásmód megváltozása: „*gondolkodástokban megújulva alakuljatok át*” (Róm 12,2). Az alternatív gondolkodás elsősorban az „alulról jövő [grassroot] tudatosság” (92.), népi mozgalmak jelenségeiben mutatkozik meg (pl. Via Campesina, Cochabamba esetei), de kifejeződik a környezet terén az ökoigazságosság, a társadalom vonatkozásában pedig a szolidaritás helyesen meg-

⁶ HELEN J. ALFORD – MICHAEL J. NAUGHTON: *Menedzsment, ha számít a hit, keresztény társadalmi elvek a modern korban*, Kairosz, Budapest, 2004, 71–75.

⁷ A közmegegyezés szerint erkölcsileg akkor vállalható egy vállalkozás vagy befektetés, ha *elkerül* bizonyos területeket (pl. fegyvergyártás, dohány, alkohol, környezetrombolás, spekuláció stb.); *képviseli* a szervezeti felelősségvállalást, mint célt, amihez a befektetés eszköz; *alternatív beruházásokat* eszközöl olyan vállalkozásokba, amelyek társadalmi, környezeti szempontból felelősen viselkednek. Az orosz ortodox egyház a gazdasági tevékenységre etikai kódexet és szabályrendszert dolgozott ki, amelynek alapja a Tízparancsolat, s amit vallási csoportok alkalmaznak is.

⁸ A mikro-hitelezési programokban rejlő lehetőségeket csak akkor lehet kihasználni, ha a hagyományos hitelezést előnyben részesítő, diszkriminatív törvények megváltoznak. E nélkül fennáll a veszély, hogy a mikro-hitel szervezet a kevésbé szegények irányában intézményesül.

élt fogalmaiban is. A megváltozott gondolkodásmód szükségessége – az egoizmustól a közösségi gondolkodásig – a klímaváltozás ügyében fejeződik ki a legjobban: „A klímaváltozás következményei emlékeztetnek bennünket arra, hogy összetartozunk. Amit egy csoport emitt tesz, az hatással van egy másik csoportra amott. *Egy* emberi faj vagyunk. Arra kaptunk elhívást, hogy igazságos és fenntartható kapcsolatban éljünk egymással, mindenek javára – beleértve a jövőendő életet is a Földön” (95.).

A dokumentumban felsorolt reményteli alternatívák közül néhányat itt is bemutatunk:

A Remény szigete (Fidzsi-szigetek): A Csendes-óceáni szigetek egyházai sikerrel segítik a helyi lakosságot abban, hogy tradicionális életmódjukra építve – közösségi kapcsolatok, nyersanyaglelőhelyek közösségi tulajdona, erkölcs, az anyagiak fölött álló élet tisztelete stb. – álljanak ellen a neoliberális globalizáció programjának (92.).

A São Paulo-i agrokémiai vállalkozás: a vállalati társadalmi felelősséget célként megélve mind külső, mind belső érintettjei felé megvalósította a „gazdasági igazságosság koncepcióját”, munkavállalói tulajdon, profitmegosztás, részvények demokratizálása, közösségi programok révén (93.).

A bolíviai Cochabamba lakosainak sikeres harca a víz- és csatornarendszer privatizációja ellen: tiltakozássorozat és demonstrációk, blokádok által kivívták a nemzetközi felzúdulást, így a privatizáló cég (Bechtel) meghátrálásra kényszerült (96–97.).

A Brazíliai Együttműködési Hálózat a Szolidáris Társadalomgazdaságért: fenntartható, etikus, szolidáris, együttműködő, tradicionális értékeket őrző gazdálkodás – az élet szolgálatában álló gazdaság – megvalósítása, informális, illetve közösségi alapú fizetőeszközökkel, hálózat formájában (98–100.).

A dokumentum felsorol még afrikai, koreai példákat is, s a Focoláre ökümenikus mozgalmat, melynek gazdasági tagozata ideális példája a megváltozott szemléletű, az életet, sőt a szegényeket középpontba állító gazdálkodás gyakorlati megvalósulásának.

Az előkészítő dokumentum utolsó része a mérföldköveknek számító szövegeket, döntéseket idézi, az Egyházak Világtanácsa Központi Bizottságának alternatív globalizációs irányelveitől kezdve a részegyházak szövegein át konkrét példákig, így Bandung szellemiségének (115.) vagy a NEPAD (Új Szövetség Afrika Fejlődéséért) működésének leírásáig (125.), melyeket teológusok és közgazdászok fogalmaztak meg. Az utolsó szöveg az AGAPE folyamat cselekvési programja, melyet különböző egyházak nyilatkozataiból, vállalásaiból állítottak össze.

A könyv mondanivalójának csúcsa, amelyre az eddig ismertetett előkészítő dokumentum mutat, maga az AGAPE nyilatkozat, melynek pontos címe: *Alternatív Globalizáció a Népekért és a Földért – 2006. Felhívás szeretetre és cselek-*

vésre. A nyilatkozatot az Egyházak Világtanácsának 9. Nagygyűlése 2006 februárjában fogadta el Porto Alegre-ben, s amely lényegében nem más, mint egy átfogó ima és kötelezettségvállalás mindarra, ami az előkészítő szövegekben benne foglaltatik. Az ima helyzetleírással, a globalizált világ nyomorának és mulasztásainak leírásával kezdődik, s az előimádkozó szövegére szakaszonként ráfelel a hívő közösség: „*Istenünk, kegyelmedből változtasd meg a világot.*” A helyzetleírás kéréssel folytatódik az agapé-gazdaság megvalósulásáért, melynek részleteit az imádság fejezetenként tárgyalja, az „*Ismételten elkötelezzük magunkat arra, hogy...*” bevezető szavakkal. Az elköteleződések a következőkre vonatkoznak: a szegénység megszüntetése, igazságos kereskedelem, igazságos pénzügyek, ökológiai igazságosság, a föld és a természeti erőforrások fenntartható felhasználása, közjavak és szolgáltatások, életadó mezőgazdaság, tisztességes munka, egyenjogú munkavállalás és az emberek megélhetése, az egyházak és a hatalom, az egyházak felelősségvállalása egymás iránt és a gazdasági globalizáció áldozataiért.

Megállapíthatjuk, hogy az AGAPE nyilatkozat, az egész AGAPE gondolat és folyamat legszembetűnőbb mozzanata a *cselekvésre* való buzdítás, a neoliberális gazdaság elleni harc ösztönzése a tettek szintjén. A cselekvésre sarkallás, a gyakorlat hangsúlyozása, a kizsákmányolás, a kolonizáció, új-kolonizáció témája, a szegénység sajátos, mint egy érem két oldalának egyikeként való megközelítése arra engednek következtetni, hogy a dokumentum mondanivalójában közvetetten felfedezhető a felszabadítási teológia szellemisége is. Nagypál Szabolcsnak az EVT történetét áttekintő könyv végi tanulmánya a felszabadítás teológiájának jelentős hatására mutat rá az 1961-től 1975-ig terjedő időszakban (166.). Ugyanakkor távolról sem állítható, hogy a felszabadítási teológia egyformán erőteljesen hat a több száz EVT tagegyházra, s a még több egyéni résztvevőre. Mégis érdemes röviden elemezni ezt a hatást.

A felszabadítási teológiának sok ága létezik – a feminista teológiától kezdve az ökoteológián át a dél-amerikai, koreai, afrikai felszabadítási teológiáig –; a klasszikus a dél-amerikai Gutiérrez-féle felszabadítási teológia. Erős a befolyása – többek között – az észak-amerikai, német történelmi egyházakra is, ugyanakkor a magyar egyházak megnyilatkozásaiban kevés szó esik róla. A Katolikus Egyház tanítóhivatala, a Hittani Kongregáció,⁹ VI. Pál pápa, II. János Pál és XVI. Benedek írásai kritikus szemmel közelítenek hozzá, elsősorban mar-

⁹ CONGREGATION FOR THE DOCTRINE OF THE FAITH: *Instruction on Certain Aspects of the Theology of Liberation*, http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_19840806_theology-liberation_en.html

xista–új-marxista szellemisége, az osztályharc alaptétele, ebből következően a szegények pártos előnyben részesítése (*preferential option for the poor*) és a politikai cselekvés, valamint a gyakorlat kizárólagos igazságforrássá tétele miatt.

Néhány gondolat a katolikus kritikából megvilágítja a fentieket. Az „igazság” és az „erőszak” fogalmai a felszabadítási teológiában más jelentést nyernek, mint a keresztény hitben. Az igazság, ami a keresztény fogalomtárban Jézussal definiálódik, Vele azonos,¹⁰ a felszabadítási teológiában osztályigazsággá redukálódik, s az osztályharc, azaz az erőszak, mint pozitív minőség, hivatott megvalósítani. A társadalomkép, melynek az Egyház társadalmi tanítása szerint célállapota a közjó, az erőszakon és antagonisztikus ellentétén alapul. Az etika, a maga klasszikus keresztény értelmében – transzcendens alapokon megkülönböztetett jó és rossz – az osztályérdek kifejezőjeként torzul. A keresztény hit esszenciája: a felebaráti szeretet, vagyis a másik embernek való jóakarata az osztályharc fogalmával együtt nem értelmezhető. A felszabadítási teológia a szeretetet az *option for the poor* szellemében fogalmazza meg, vagyis a szeretet univerzalitása sérül ebben a felfogásban.¹¹ Az „Isten népe” kifejezést az Egyház hierarchikus intézményeinek antitéziseként értékeli, s szemében ezek az intézmények elnyomó hatalomnak számítanak. A „népben,” az „Emberek egyházában” való tagság kritériuma az osztályharcban való részvétel, ezért mindenki, aki része „Isten népének”, a hierarchikus Egyház ellenzőjének számít, holott az eredeti kifejezés szerint mindenki beleértendő Isten népébe, aki Istennel, Isten tanítása szerint él.¹² A felszabadítási teológia az elsődleges szabadításnak a szegénységből való felszabadítást, azaz a gyakorlat és a struktúra szintjén való szabadítást tartja. A katolikus teológia ugyanakkor a szabadítás legfőbb aspektusát a bűnből való szabadításban fogalmazza meg, a lélek, vagyis az emberi individuum szintjén. Erre mutat Jézus megváltói tette, amely a bűnből való megszabadítás. A bűnből megszabadult individuum gondolkodásmódjára épülhet rá az új struktúra, amely a bűn struktúráiból, köztük az igazságtalan szegénység struktúráiból való megszabadulást is meghozza. A Katolikus Egyház a szeretet, a morál, az Egyház egyetemességének szellemében beszél erőszakmentes dialógusról, az igazságosságért és békéért való harcról, az emberek belső megtéréséről, amely a társadalmi struktúra megváltozását is maga után vonja. A strukturális változások szükségességét mind a felsza-

¹⁰ „Én vagyok az út, az igazság és az élet” (Jn 14,6).

¹¹ CONGREGATION FOR THE DOCTRINE OF THE FAITH: *Instruction on Certain Aspects of the Theology of Liberation*, i. m. 11.

¹² JOSEPH CARDINAL RATZINGER: *Liberation Theology* <http://www.christendom-awake.org/pages/ratzinger/liberationtheol.htm>

badítás teológiája, mind ennek kritikája kiemeli, a különbség az ezt létrehozó cselekvés alapján, motivációjában mutatkozik meg. A felszabadítási teológia katolikus kritikája az első hathatós lépést egy valódi, belső, lelki átalakulástól várja, ami az osztályharc helyett a szeretet radikalitásához vezet.

„Ez az AGAPE-felhívás egy imádság, hogy legyen erőnk megváltoztatni az igazságtalan gazdasági struktúrákat” (145.). Mint látjuk, az igazságtalan gazdasági struktúrák megváltoztatásáról több megközelítésben is beszélnek az egyházak, s az ökumenikus mozgalom lényege a párbeszéd. Az AGAPE dokumentum, melynek magyar szövege azt a célt hivatott szolgálni, hogy „munkaanyaggá váljon a magyar keresztény egyházak közti, és az egyházak és világi szervezetek közti párbeszédhez, együttgondolkodáshoz” (151.), ösztönzőként szolgálhat az egyházak számára, hogy lefolytassák a párbeszédet és megtalálják a közös utat, s cselekvő példaképek legyenek a világ jobbá tételében. 2006 óta a világ helyzete – gazdasági, környezeti, társadalmi szempontból – tovább romlott, mégis, az AGAPE előkészítő dokumentumában felsorolt pozitív példák reményt keltenek. A mai válsághelyzet nemcsak katasztrófákat vetít elő, hanem lehetőség is, amit az Egyházak Ökumenikus Tanácsa is nyilvánosan kommunikál. A válság lehetőség arra, hogy az emberiség megtanuljon másképpen gondolkodni, s ebben a (rég) új gondolkodásmódban segíthet az AGAPE dokumentum, s annak közös feldolgozása. Együtt imádkozhatunk az egyházakkal, hogy megvalósuljon kovászként való működésük a világ jobbá tételében.